

ความเป็นมาการปลูกป่าชายเลน ในพื้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

พิชิต แก้ววงศ์ศรี¹

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี มีพื้นที่ด้านทิศเหนือติดกับทะเล มีความยาวของชายหาดประมาณ 2 กิโลเมตร หาดเลนบริเวณนี้จะงอกออกไปทุกปี เนื่องจากอิทธิพลของแม่น้ำปัตตานีที่มีความยาวประมาณ 210 กิโลเมตร และอิทธิพลจากอ่าวปัตตานีนำดินโคลนมาทับถมอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีพื้นดินงอกออกไปเป็นบริเวณกว้างมีพื้นที่ว่างเปล่าเกิดขึ้นหลายร้อยไร่ เมื่อถึงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม พื้นดินส่วนที่น้ำทะเลท่วมขังลงไม่ถึงผิวดินจะแห้งเป็นผืนละอองฟุ้งกระจายออกไป เนื่องจากการพัดพาของลม จะมีพืชคลุมดินอยู่ประปรายในส่วนที่อยู่ห่างจากทะเล เช่น ผักเบี้ยทะเลและหญ้าบางชนิดเท่านั้น และในช่วงฤดูแล้งพื้นดินจะแข็งตัวไม่เป็นเลนจะมีรถจักรยานยนต์มาขับแข่งกันเป็นประจำ จากสภาพที่พบเห็นนั้นอาจารย์ปัญญา ยวนแหล รองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี สมัยนั้นได้ปรารถนาว่ามหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาควรจะทำในสิ่งที่จะเป็นประโยชน์กับส่วนรวมเป็นตัวอย่างงานทางวิชาการ จึงมีความคิดที่จะใช้พื้นที่เหล่านี้ให้เป็นประโยชน์

ปี พ.ศ.2520 มีความพยายามที่จะปลูกไม้ที่สามารถเจริญเติบโตได้ดีบนหาดเลน เพื่อจะเป็นการช่วยกันล้มละองความเค็มรวมทั้งผืนละอองดินที่ฟุ้งกระจายมาทำลายสิ่งก่อสร้างวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นโลหะตามสถานที่ต่างๆ ในมหาวิทยาลัย จะเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนให้มากขึ้น เป็นการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลที่กำลังรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของป่าชายเลนที่นับวันมีปริมาณลดน้อยถอยลงทั่วประเทศจากการบุกรุกเข้าทำลายใช้ประโยชน์ของมนุษย์ เชื่อว่าหากทำได้สำเร็จจะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยจะปลูกสะสมพันธุ์ไม้ชายเลนให้มากขึ้นที่ตามมาจะเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของคนรุ่นหลังต่อไปพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกในระยะแรกคือ กงก้างใบเล็ก และถั่วขาวได้กระทำมาหลายครั้งเป็นการปลูกด้วยฝักตามความยาวของชายหาดแต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากต้นไม้

เสียหายหมด มหาวิทยาลัยได้เชิญชวนให้อาจารย์แผนกวิชาวิทยาศาสตร์ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป คณะศึกษาศาสตร์ช่วยทำวิจัยในเรื่องนี้โดยวิทยาเขตปัตตานี จะให้เงินสนับสนุน แต่ไม่มีผู้สนใจ ต่อมาอาจารย์วีรวิฑู จิตต์ผิวงาม ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายอาคารสถานที่และสวัสดิการในสมัยนั้น พยายามให้การสนับสนุนแนวความคิดเรื่องนี้ จึงได้ระดมคณาจารย์ นักการศึกษา บุคลากร มาช่วยกันปลูกแต่ยังไม่ได้ผลเหมือนเดิม กล่าวคือ ต้นไม้จะตายไปบางส่วนในฤดูแล้งและจะตายหมดหลังมรสุมเพราะทนต่อการทับถมของดินโคลนไม่ไหว

พ.ศ. 2526 มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โดยการนำของอาจารย์ปัญญา ยวนแหล ทดลองเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ ใช้พื้นที่ประมาณ 200 ไร่ ตรงข้ามสนามกีฬาากลาง จังหวัดปัตตานี และเพื่อป้องกันคลื่นลมในช่วงมรสุมจึงขุดคันดินนาทุ่งด้านทิศเหนือเป็น 2 คัน ให้เป็นแนวขนานกันระยะห่าง 10 เมตร สั่งการให้คณาจารย์สนามปลูกไม้โกงกางและแสมขาวลงระหว่างคันดินโดยขอพันธุ์มาจากป่าไม้จังหวัดปัตตานีมีแหล่งเพาะพันธุ์กล้าไม้อยู่ที่บ้านสายหม้อ อำเภอหนองจิก ปรากฏว่า ต้นไม้เจริญเติบโตได้ดีตลอดปี เพราะในฤดูแล้งได้รับน้ำซึมซับจากนาทุ่ง ส่วนในช่วงมรสุมก็มีคันดินกันคลื่นป้องกันการนำโคลนตมมาทับถม

พ.ศ. 2527 นายพิชิต แก้ววงศ์ศรี ตำแหน่งหัวหน้าหน่วยสนามและสวนต้นไม้ รับผิดชอบการปลูกดูแลต้นไม้ในพื้นที่ของมหาวิทยาลัย อาจารย์ปัญญา ยวนแหล ได้มอบนโยบายส่วนหนึ่งว่าต้องหาวิธีการปลูกไม้บนหาดเลนของมหาวิทยาลัยให้สำเร็จ จึงได้ทำการศึกษาหาข้อมูลพบว่าไม่สามารถปลูกพันธุ์ไม้ชายเลนบริเวณนี้ได้ด้วยเมล็ดหรือฝักโดยตรง เนื่องจากสภาพพื้นที่รับคลื่นลมจากทะเลค่อนข้างแรงนำโคลนตมมาทับถมตลอดเวลาและไม่สมควรที่จะทำคันดินตลอดแนวความยาวบนหาดเลนของมหาวิทยาลัย เนื่องจากต้องเสียค่าใช้จ่ายไปเป็นจำนวนมากและจะเป็นการปิดกั้นการขึ้นลงของน้ำทะเลที่จะมาหล่อเลี้ยง

¹นักวิชาการเกษตรชำนาญการ 8 งานอาคารสถานที่และการซ่อมบำรุงรักษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

พื้นที่ปลูกพันธุ์ไม้ชายเลนแถมมองเห็นแนวทางปฏิบัติ 3 ประการ
ประการที่หนึ่งควรพิจารณานำพันธุ์ไม้ที่เจริญได้ดีในท้องถิ่น
โดยดูจากพื้นที่ข้างเคียงที่พบเห็นมีแสมทะเลกลุ่มหนึ่งใกล้แฟลต
6 และ 7

ประการที่สองการปลูกด้วยฝักน่าจะไม่มีหลักปักยึด
ขนบข้างเพื่อป้องกันการล้มหลุดลอยจากการกระแทกของคลื่น
ประการสุดท้ายสมควรเตรียมกล้าไม้เพาะลงถุงเลี้ยงให้
ความแข็งแรงก่อนนำลงปลูก

ต่อมาได้มีการนำแสมทะเลอายุ 1-2 ปี จากบริเวณแฟลต
6 และ 7 มีทั้งจุดและถอนนำไปปลูกด้านทิศเหนือของนาถุ้ง
และนำแสมทะเลอีกส่วนหนึ่งมาจากบริเวณข้างเรือนจำจังหวัด
ปัตตานี ใช้เสียมขุดให้มีดินติดเป็นก้อนโดยให้ระบบรากกระทบ
กระเทือนน้อยที่สุดจำนวน 30 ต้นปลูกด้านหน้าอาคารเทคโนโลยี
การยางระยะปลูก 3x5 เมตร เป็นแนว 3 แถว พบว่าในระยะ 2
เดือนหลังการปลูกแสมทะเลที่ปลูกไว้ด้านทิศเหนือของแปลง
นาถุ้งตายไปจำนวนหนึ่งในส่วนที่ถอนมาปลูกและระยะนี้มีการ
เพาะโกงางลงถุงบนคันดินนาถุ้งด้วยเสียมไว้เมื่ออายุได้ 6 เดือน
ก็นำลงปลูกปะปนลงไประหว่างต้นแสมทะเลดังกล่าวพบว่า
สามารถเจริญเติบโตอยู่ได้ และแสมทะเลที่ปลูกด้านหน้าอาคาร
เทคโนโลยียางรอดตายทั้งหมด หลังการปลูก 1 ปี แสมทะเลก็
สามารถให้ดอกผลร่วงหล่นลงมา มีการงอกขยายพันธุ์ให้เห็น
สามารถขุดเคลื่อนย้ายไปปลูกเพื่อให้คลุมพื้นที่กว้างออกไป
มหาวิทยาลัยจึงมีนโยบายปลูกแสมทะเลเป็นไม้เบิกนำเพราะ
ขยายพันธุ์ได้เร็วสามารถลดแรงปะทะของคลื่นให้ซาลงได้แล้ว
ปลูกโกงาง หรือพันธุ์ไม้ชายเลนชนิดอื่นต่อไป ผู้เขียนได้ศึกษา
แบบกึ่งวิจัยเพื่อหาวิธีการเตรียมกล้าแสมทะเลและปลูกอย่างไร
ให้มีเปอร์เซ็นต์รอดตายสูง พบว่าการถอนกล้าแสมทะเลที่งอก
บนดินเลนอายุไม่เกิน 1 ปี ให้ระบบรากกระทบกระเทือน
น้อยที่สุดและการขุดกล้าแสมอายุ 1-2 ปี จากพื้นที่ดินแข็ง
ด้วยเสียมไปปลูกจะเป็นวิธีที่ดีที่สุด ไม่ควรปลูกให้โคนต้นลึก
ลงไปในระดับดินมากเกินไป การเพาะกล้าแสมลงถุงไม่ควรใช้
ดินเค็มรดด้วยน้ำเค็ม การใช้วัสดุเพาะที่มีส่วนผสมของทราย
ปุ๋ยคอกและแกลบเล็กน้อยรดด้วยน้ำเค็มสลับกับน้ำจืดหรือ
รดด้วยน้ำจืดระยะหนึ่งเมื่อนำกล้าไม้ไปปลูกพบว่าไม่แสดง
อาการผิดปกติประการใดสามารถเจริญเติบโตได้ดี

เมื่อรู้ผลวิธีการปลูกแสมทะเลแล้ว ก็มีการจัดกำลังคน
สนามบางส่วนเป็นครั้งคราวไปดำเนินการปลูกหลายครั้งในช่วง
ปลายมรสุม (มกราคมถึงกุมภาพันธ์) ทำให้มีจำนวนแสมมากขึ้น
มาถึงระยะนี้พบว่าแนวด้านหลังของแสมทะเลที่อยู่ตรงกันข้าม
กับทะเลสามารถปลูกโกงางด้วยฝักได้ แต่อย่างไรก็ตามการ
ปลูกด้วยการเพาะกล้าลงถุงไว้ก่อนจะมีเปอร์เซ็นต์การรอดตาย
สูงกว่า เพื่อให้มีการปลูกดูแลรักษาต้นไม้ชายเลนอย่างต่อเนื่อง
มหาวิทยาลัยจึงเริ่มจ้างคนงานอัตราชั่วคราวไว้ 1 คน (พ.ศ.2532
ถึง พ.ศ.2537) ให้ทำหน้าที่ปลูกดูแลไม้ชายเลน

พ.ศ.2532 มหาวิทยาลัยมีเป้าหมายที่จะปลูกไม้ชายเลน
ให้เต็มพื้นที่โดยเร็วจึงขอให้ ดร.นพรัตน์ บำรุงรักษ์ ขณะดำรง
ตำแหน่งรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการอยู่นั้น ของงบประมาณจาก
คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ เพื่อทำการวิจัยการเจริญเติบโตของ
พันธุ์ไม้ชายเลนบางชนิดบนหาดเลนงอกใหม่ของอ่าวปัตตานี
ระยะเวลาทำการวิจัย 3 ปี (ตุลาคม พ.ศ.2532 ถึง พ.ศ.2535)
ชนิดพันธุ์ไม้ที่นำมาศึกษามี แสมทะเลโกงางใบเล็ก ถั่วขาว
ตาตุ่ม ไปรงแดง สถานที่ทำการวิจัยบนหาดเลนด้านติดกับ
โรงเรียนบูรณะมิแลพื้นที่ทำการวิจัย 24 ไร่ วัตถุประสงค์ของการ
วิจัยในครั้งนี้เพื่อหาเปอร์เซ็นต์การรอดของพันธุ์ไม้ชายเลน
ที่ปลูกบนหาดเลนใหม่เปรียบเทียบอัตราการเจริญเติบโตของ
พันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกหาเทคนิคที่เหมาะสมในการปลูกพืชชายเลน
ที่มีลักษณะภูมิศาสตร์แบบอ่าวไทย คัดเลือกพันธุ์ไม้ชายเลน
ที่เหมาะสมกับพื้นที่ที่จะเป็นการฟื้นฟูสภาพป่าเลนรอบอ่าวปัตตานี
และเพื่อให้เป็นต้นแบบของการปลูกป่าเลนใหม่บริเวณนาถุ้ง
เพื่อจะได้เผยแพร่ผลการทดลองให้เป็นประโยชน์กับส่วนรวม
เช่น การมัดต้นกล้ากับหลักป้องกันการโยกคลอนจากคลื่นลม
การใช้ต้นกล้าไม้ที่มีอายุ 5-6 เดือนมาปลูก การทำปลอกไม้ไผ่
สวมโคนต้นโกงางป้องกันการหนีบของปูแสม การรีบปลูกซ่อม
การเก็บขยะที่มาทับต้นไม้ให้เอนล้ม และช่วงฤดูปลูกที่เหมาะสม
ควรเป็นปลายมรสุม ผลจากการวิจัย พบว่าแสมทะเลกับโกงาง
ใบเล็กสามารถเจริญเติบโตได้ดีที่สุด ผู้วิจัยได้ทำสไลด์นำข้อมูล
ไปบรรยายทางวิชาการหลายแห่ง ทำให้มีผู้สนใจทั้งในและ
ต่างประเทศมาศึกษาดูงานกันหลายคณะ

พ.ศ. 2535 พื้นที่บนหาดเลนของมหาวิทยาลัยความยาวตลอดแนว 2 กิโลเมตร ก็สามารถปลูกไม้ชายเลนได้สำเร็จตามเป้าหมาย แต่พื้นที่ปลูกป่ายังมีให้ปลูกเพิ่มออกไปเรื่อยๆ

เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง อันอาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคตเกี่ยวกับที่ดินและป่าชายเลนส่วนนี้ ฉะนั้นในวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2533 มหาวิทยาลัยมีหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี ที่ ทม.1201/21196 ถึงอธิบดีกรมป่าไม้ ที่ ทม.1201/51197 ถึงป่าไม้เขตปัตตานี ที่ ทม.1201/51198 และถึงป่าไม้จังหวัดปัตตานี ที่ ทม.1201/51199 เรื่อง โครงการทดลองปลูกป่าชายเลน มีสิ่งที่ส่งมาด้วย 2 รายการ คือ โครงการทดลองศึกษาและวิจัยปลูกป่าชายเลน 1 ชุด กับแผนที่จำนวน 1 แผ่น

พ.ศ. 2537 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ผดุงยศ ดวงมาลา รองอธิการบดีวิทยาเขตปัตตานี คนปัจจุบันทำโครงการ “กาญจนาภิเษก” ปลูกไม้ชายเลน จำนวน 55,550 ต้น ระยะเวลาของโครงการ 2 ปี (มิถุนายน พ.ศ.2537 ถึง มิถุนายน พ.ศ.2539) ผู้รับผิดชอบโครงการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี มอบให้นายพิชิต แก้ววงศ์ศรี เป็นหัวหน้าคณะจัดเตรียมกล้าไม้ชายเลน วัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสที่ครองราชย์ครบ 50 พรรษา เป็นการสนองพระราชปณิธานในด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม มีการเชิญชวนบุคลากร นักเรียน นักศึกษา ทหารจากค่ายอิงคยุทธบริหารเข้าร่วมโครงการปลูกในครั้งนี้ แหล่งที่ได้มาของพรรณกล้าไม้

แสมทะเล	ขุดจากพื้นที่หาดเลนของมหาวิทยาลัยฯ
แสมขาว	ขุดจากพื้นที่ อำเภอยะหริ่ง
แสมดำ	ขุดจากพื้นที่ อำเภอนงจิก
โกงกาง	ขอสนับสนุนจากป่าไม้จังหวัดปัตตานี (เพาะในถุง)
โปรง ถั่ว ลำพู	ซื้อจากชาวบ้านพื้นที่ อำเภอนงจิก (เพาะในถุง)

ผู้เตรียมพันธุ์กล้าไม้ได้คัดเลือกกล้าแสมดำ แสมขาว แสมทะเลที่มีอายุประมาณ 1 ปี อย่างละ 300 ต้น เพื่อปลูกวิจัยศึกษาการเจริญเติบโตของแสม 3 ชนิด (ปลูกด้านใกล้กับสวนสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ) พื้นที่ทำการวิจัย 1.35 ไร่ ระยะเวลาทำการวิจัย 1 ปีครึ่ง (กรกฎาคม

พ.ศ.2537 ถึง ธันวาคม พ.ศ.2538) วัตถุประสงค์เพื่อหาเปอร์เซ็นต์การรอดตายเปรียบเทียบอัตราการเจริญเติบโตของแสม ต้องการหาพันธุ์แสมที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่บนหาดเลนงอกใหม่ของอ่าวปัตตานีด้านทิศเหนือของมหาวิทยาลัยผลจากการศึกษาพบว่า แสมทะเลเจริญเติบโตได้ดีที่สุดทนต่อสภาพคลื่นลมแรงได้ มีศัตรูพืชรบกวนน้อย ที่พบมีเพียงหนอนชอนใบเท่านั้นรองลงไปเป็นแสมดำและแสมขาวตามลำดับ แสมทั้ง 2 ชนิดนี้ศัตรูที่พบมีหนอนชอนใบล่าตันททำให้ล่าตันทและกิ่งหัก

จากพื้นที่ว่างเปล่าจนสามารถสร้างเป็นพื้นที่ป่าชายเลนได้หลายร้อยไร่เนื่องจากมหาวิทยาลัยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันนี้สามารถปลูกพันธุ์ไม้ชายเลนสะสมไว้ในพื้นที่ได้แล้วจำนวน 10 ชนิด มีแสมทะเล โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ ถั่วดำ ถั่วขาว โปรง ลำพู ตาคุ่ม แสมขาว แสมดำ การดำเนินการต้องต่อสู้ต่ออุปสรรคที่มีผลต่อการตายของกล้าไม้ซึ่งมีอยู่หลายประการด้วยกัน พอจะสรุปได้ดังนี้

คลื่นลม เนื่องจากเป็นพื้นที่รับผลกระทบจากคลื่นลมโดยตรงจากทะเล โดยเฉพาะในช่วงมรสุมระหว่างเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคมจะมีคลื่นลมจัดมาก การใช้ไม้หลักปักยึดกล้าไม้แรกปลูกจะได้ผลดี แต่คลื่นก็ยังพาเอาดินเลนเปลือกหอยมาทับถมกล้าไม้ที่ปลูกตายไปบ้างเช่นกัน

ระดับน้ำทะเล เนื่องจากพื้นที่ปลูกป่าระดับน้ำทะเลขึ้นลงท่วมไม่ถึงตลอดทั้งปี เช่น ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคมจะท่วมพื้นที่เพียงบางส่วน ดังนั้นในช่วงที่น้ำทะเลขึ้นมาน้อยและเป็นฤดูร้อนแดดจัด ดินจะแข็งบ้างก็แตกกระแหงทำให้ต้นไม้ที่มีอายุน้อยตายได้ง่ายยกเว้นต้นแสม

วัสดุที่มากับน้ำ เช่น ถูพลาสติก ท่อนและเศษไม้ ขยะต่างๆ จากเมือง จากเรือประมงที่คลื่นลมพัดมาทับถมต้นกล้าไม้ให้เอนล้ม และจะถูกดินเลนทับในที่สุดต้องมีการดูแล ตกแต่งต้นกล้าที่มีอายุ 1-3 ปี อย่างสม่ำเสมอ

ศัตรูพืช กล้าไม้ที่นำลงปลูกห่างจากทะเลที่มีสภาพของดินชุ่มชื้นมีผักเบี้ยทะเลขึ้นอยู่บ้างประปราย ต้นไม้สามารถเจริญเติบโตได้ดีแต่จะมีศัตรูพวกปูอยู่มาก การปลูกบนพื้นที่ทั่วไปมีหนอนชอนใบ หนอนไรล่าตันท ที่อันตรายมากคือหนอนกินใบ โกงกางหากไม่มีการดูแลจะทำให้ต้นโกงกางตายได้

การปลูกที่ไม่ถูกวิธีและต้นกล้าบอบช้ำระหว่างการเคลื่อนย้ายลงปลูกเพราะต้องใช้ต้นกล้าที่เพาะลงถุงหรือชุดให้มีดินติดเป็นก้อนนำไปปลูก

การประกอบอาชีพหาสัตว์น้ำชายฝั่ง จะเดินเหยียบย่ำกล้าไม้ การขุดหาปูตรงโคนต้นไม้ การใช้เรือรุนเดินชายฝั่งในช่วงมรสุมร่นทับต้นกล้าไม้เนื่องจากกระแสน้ำระดับน้ำทะเลขึ้นสูง

ปัจจุบันนี้สามารถกล่าวได้ว่าการศึกษาทดลองปลูกป่าชายเลนของมหาวิทยาลัยฯ ได้สำเร็จลุล่วงเป็นไปตามเป้าหมายและคงจะปลูกขยายออกไปเรื่อยๆ หากไม่ถูกทำลายลงไปด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง จะเป็นแหล่งขยายพันธุ์สัตว์น้ำชายฝั่งเป็นสถานศึกษาระบบนิเวศที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดปัตตานี

พื้นที่ชายเลนมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

พื้นที่บางส่วนปี พ.ศ.2527

พื้นที่บางส่วนปี พ.ศ.2535

พื้นที่บางส่วนปี พ.ศ.2540

พื้นที่บางส่วนปี พ.ศ.2549

เอกสารอ้างอิง

นพรัตน์ บำรุงรักษ์ (2535). การปลูกป่าชายเลน. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์

ปัญญา ยวนแหล (2537). บันทึกช่วยจำการปลูกป่าไม้ชายเลนมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

